

VAN PREDIKER OVER AFVALLIGE NAAR AGNOST

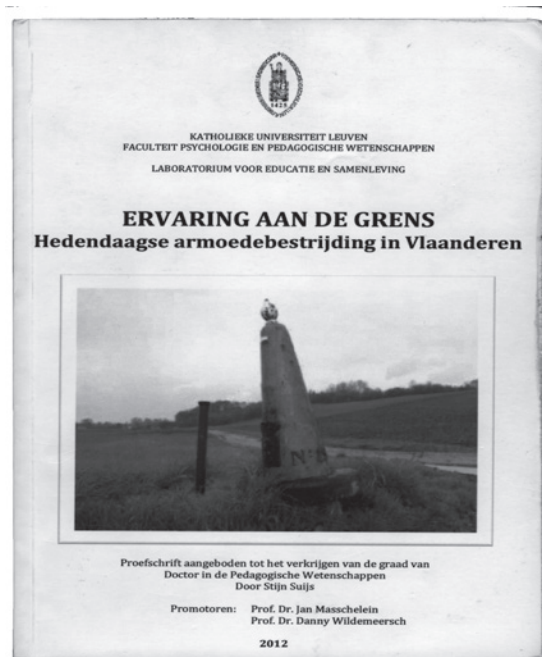
Alain Storme

STIJN SUIJS OVER ARMOEDEBESTRIJDING IN VLAANDEREN.

Ervaring in meervoud

De enigmatische hoofdtitel van het proefschrift van Stijn Suijs, *Ervaring aan de grens*, en zijn relatie met de bijtitel *Hedendaagse armoedebestrijding in Vlaanderen* vergt enige verduidelijking.

Eens dit gebeurd is, zullen we al een flink eind opgeschoten zijn in het scherpstellen van het onderzoeksoptzet van dit project. Laten we beginnen met de term ervaring. Ervaring aan de grens of grenservaring is maar een van de betekenislagen van het begrip. Zo kent hedendaagse armoedebestrijding in Vlaanderen een centrale rol toe aan de ervaring van armoede als een persoonlijk, psychologisch gegeven dat diepe sporen nalaat in een mensenleven. Dit komt tot uiting in het belang dat men hecht aan de rol van ervaringsdeskundigen in de armoede en aan de werkingen van verenigingen waar armen het woord nemen. De rechtstreekse aanzet van de pedagoog Suijs was zijn geloof en overtuiging dat armen inderdaad moeten deel hebben aan de strijd tegen hun situatie. Hij kreeg zelfs de kans als niet-arme aan de vierjarige opleiding tot ervaringsdeskundige deel te nemen. Tijdens dit traject sloeg zijn aanvankelijk geloof om in twijfel en onbehagen voor wat hij aanvoelde als “de paradoxen en tegenstrijdigheden in de legitimering van de inzet van ervaringsdeskundigen”. Roepen ervaring en deskundigheid mekaar niet sowieso op? Wat voegt een opleiding hier nog aan toe en waarom is ze nodig? Waarom zo sterk focussen op de gekwetste binnenkant van armen terwijl armoedebestrijding vooral structurele veranderingen behoeft? Deze en andere oordelen leidden tot een ernstig conflict met de initiatiefnemers van de opleiding. Hun reactie

leidde bij Suijs dan weer tot de vaststelling dat hij het ook allemaal niet meer zo goed wist. In de boot van de armoedebestrijding voelde hij zich met andere woorden vervreemd van die andere bemanningsleden die ogenschijnlijk wel eensgezind de richting aanhielden. Inzet van het doctoraat werd van dan af het “even opschorten” van de vanzelfsprekendheden die in Vlaanderen rond de inzet van ervaringsdeskundigen gegroeid zijn. Dit “even opschorten” is cruciaal omdat het iets zegt over waar het Suijs fundamenteel om gaat. Het gaat er hem niet om als een soort “verlicht hervormer” die vanzelfsprekendheden te veroordelen noch om een bestaande praktijk (van de inzet van ervaringsdeskundigen) te optimaliseren. Wat hij wil doen is die vanzelfsprekendheden

zichtbaar maken, hen een ogenblik als het ware in een spiegel laten verstarren zodat aan wie er in kijkt zich tegelijk de bestaande horizon van denken en handelen als de mogelijkheid van nieuwe horizonten openbaart. Hij wil met andere woorden zijn medebemanningsleden een grenservaring bezorgen. Nog is het laatste woord over de betekenis van het begrip grenservaring niet gezegd. Laten we dat, om overlappingen te vermijden nog even uitstellen. Laten we daarentegen de metafoer van het schip van de armoedebestrijding en zijn bemanningsleden nog even aanhouden. Daarin ligt een derde betekenislaag van ervaring besloten. Er is namelijk ook zoets als een collectieve, historische ervaring van armoede. Vooruitlopend kunnen we stellen dat het deze ervaring is die zich in de grenservaring als in een spiegel zal openbaren. Deze collectieve ervaring, die Suys "onze hedendaagse historische ervaring" zal noemen, kunnen we denken als een soort matrix, een raster, of nog een horizon dat ons kennen, denken en doen begrenst, een soort vissenkomp waarin we rondzwemmen, het collectief onbewuste, of nog, de collectieve tijdsgeest waarbinnen zich de waarheden van het moment doen gelden. Vervangen we waarheden door vanzelfsprekendheden, dan komen we terug op waar het Suys ten gronde om te doen is.

Foucault als gids.

Vanzelfsprekendheden in onze collectieve ervaring van armoede opschorten door ze boven water te halen en mensen brengen tot voorbij de grens waar andere ervaringen mogelijk worden: ziedaar de ambitie. Maar hoe die waar te maken? Hoe die te operationaliseren? Wat voor onderzoeksmethodes aanwenden? Houvast vindt Suys bij het instrumentarium uit de smidse van de Franse historicus en cultuurfilosoof Michel Foucault en bij

onderzoekers die in het verlengde van Foucault binnen de sociologie de tak van de bestuurlijkheidsstudies hebben uitgebouwd. We zullen nu in eerste instantie, stapsgewijs en uiterst schetsmatig stil staan bij enkele intuïties van Foucault waarrond hij zijn ganse oeuvre uitgebouwd heeft en die vruchtbaar bleken in het kader van Suys' onderzoek.

a) Het is onmogelijk om Foucault en zijn betekenis in een paar zinnen te karakteriseren. Vast staat dat hij de eeuwige vragensteller is geweest bij de cultuur waarin wij ons bevinden. Of het nu gaat over de seksualiteit, de waanzin, het gevangeniswezen of de vrijheid, steeds ontpopte hij zich als ondergraver van het moderne zelfbeeld op al deze terreinen. Foucault heeft meermaals gesteld dat hij niet aan geschiedschrijving doet. Hij onderzoekt de geschiedenis wel om te kijken hoe ze in het heden doorwerkt. Dat doet ze aldus Foucault, zonder dat heden te conditioneren. Geschiedenis is niet rechtlijnig, ontrolt zich niet in een rationeel proces naar een einddoel. Wat wij als het heden ervaren is contingent en arbitrair, het had m.a.w. ook anders kunnen zijn. Het is een historische ervaring, een unieke assemblage waarin ook eerdere ervaringen, oplichtend in een hedendaagse context, blijven doorwerken¹. Maar in die ervaring zitten we wel ondergedompeld. Het is het raster dat als een soort a priori werkt, zoals we eerder al aangaven bij de bespreking van het begrip hedendaagse historische ervaring.

b) We moeten deze hedendaagse historische ervaring, deze assemblage van ervaringen nog wat meer vlees en bloed geven. Het gaat voor Foucault om een ineen grijpen van 3 domeinen van ervaring, die zich "slechts in relatie tot mekaar laten begrijpen". Een historische ervaring omvat de wisselwerking tussen vormen van weten (waarheid), machtspraktijken (wijzen van

besturen) en vormen van subjectiveringen (hoe het zelf en de anderen verschijnen). Het is een koepelbegrip dat de onderlinge verhoudingen tussen kennis, macht en subjectivering met mekaar verbindt². Elke historische ervaring, of nog anders gezegd, elk historisch tijdperk kent zijn eigen assemblage waaruit een globale logica tevoorschijn komt dat werkt als een a-priori. Laten we dit illustreren aan de hand van een concreet voorbeeld uit Foucaults onderzoek naar het gevangeniswezen. In de klassieke periode (midden 17e en 18e eeuw) is de disciplinerende het overheersende machtsdispositief. Macht hangt niet vast aan 1 persoon, is geen bezit, maar een alomtegenwoordig "netwerk van altijd actieve, gespannen verhoudingen" dat zich kristalliseert tot een dispositief, een reeks technologieën waardoorheen de macht haar werking uitoefent. Een gekend voorbeeld van machtstechnologie uit die tijd is het panopticum, een gebouw, zodanig geconstrueerd dat het individu maximaal gecontroleerd kan worden. Disciplinerende geeft aanleiding tot het ontstaan van een specifieke vorm van kennis en de constructie van waarheden daarbinnen (de opkomst van de menswetenschappen) die op hun beurt de disciplinerende verder zullen verankeren. De lichamen waarop die disciplinerende haar invloed uitoefent worden individuen die de externe controle doorheen de werking van het panopticum gaan verinnerlijken onder de vorm van het geweten³.

Zo kunnen we, om terug te keren naar Suijs domein van interesse, onze ervaring van armoede beschouwen als (1) het effect van de manier waarop armoede zichtbaar en zegbaar, voorwerp van kennis wordt; (2) het effect van de wisselwerking tussen verschillende machtsstrategieën en technologieën die waarheden produceren en zich erdoor laten legitimeren; (3) het effect van de manier waarop we naar onszelf en de anderen kijken.

c) Het onderzoek naar onze historisch ontstane

a priori's noemt Foucault het bedrijven van de "geschiedenis van het heden", een historische analyse van de grenzen die aan ons kennen, denken en doen zijn gesteld. Hier duikt die andere betekenis van ervaring terug op die Foucault karakteriseert als grenservaring. Het contingent en door en door historisch karakter van de hedendaagse historische ervaring maakt tegelijk dat haar werking als een a-priori voor onze kennis, denken en handelen niet voor eens en altijd gegeven is. Reflectie over de grenzen waarbinnen we ons bewegen is voor Foucault tegelijk een vorm van afstand nemen: daarmee wordt de grens tegelijk overschreden maar ook bevestigd. Het laatste impliceert dat er geen revolutionair alternatief is voor de "vissenkom" waarin we ook met armoede omgaan. De ervaring van de afstand, van het overschrijden van de grens maakt wel kleine perspectiefwisselingen mogelijk, maakt mogelijk dat we de dingen en de verhoudingen daartussen met andere ogen gaan bekijken.

d) Aan de aanpak van Foucault ligt een specifiek onderzoeksethos, een onderzoekshouding ten grondslag. (1) De onderzoeker moet kritiek als zelfkritiek bedrijven eerder dan zijn pijlen op externe factoren te richten. Hij dient kritische kanttekeningen te plaatsen bij wat hij zelf het meest vanzelfsprekend vindt. (2) De onderzoeker moet minder oordelen dan wel een zorg uitdrukken, een bekommernis om een gebeuren te verhelderen waarvan hij ook deel uit maakt; (3) daarbij zal hij zijn eigen idealen en normen tussen haakjes plaatsen; (4) de onderzoeker getuigt daarbij van een experimentele houding. In het besef dat hij zich niet aan de horizon kan onttrekken waarbinnen hij zich beweegt, moet hij toch de vanzelfsprekendheden ervan in vraag stellen; (5) onderzoek van de hedendaagse historische ervaring moet zich richten op de microfysica van de macht en niet louter op een kritiek op dé macht.

Het is deze onderzoekhouding waardoor Suïjs zich laat leiden in de analyse van de hedendaagse historische ervaring van armoede

Eerdere historische ervaringen van armoede.

Vanzelfsprekendheden van de hedendaagse ervaring van armoede opschorten impliceert eerst duidelijk maken dat ook andere ervaringen mogelijk zijn, en in het verleden ook mogelijk waren. Wat was vroeger het geval? Suïjs presenteert zelf geen geschiedenis van het verleden maar wel brokstukken ervan doorheen een literatuurstudie van auteurs die wel die ambitie hadden, die zich uitdrukkelijk op de methode van Foucault beriepen en dat deden vanuit een bestuurlijk perspectief: hoe wordt armoede geconstrueerd vanuit pogingen om het menselijk gedrag te sturen?

Er is een tijd geweest dat armoede eerder positief werd gewaardeerd. In de Klassieke Oudheid was armoede een na te streven ideaal. Onthechting van wereldse zaken opende de mogelijkheid om in waarheid met zichzelf te leven, een voorwaarde om zichzelf en de (stads) staat te kunnen besturen.

In het vroege Christendom blijft deze vorm van zelfgekozen armoede doorwerken in de figuren van monnik en kluizenaar. Maar ook de armen tegen wil en dank komen onder de aandacht. Zij vormen de massa waarop de kerkvaders hun macht consolideren. Hier verschijnt de pastorale macht op het toneel in de figuren van de herder die waakt over de kudde van rijken en armen verenigd in de gemeenschap van Christus. Het is de plicht van de bezitters om aalmoezen te geven. Ook in de Oudheid was het de gewoonte om aan liefdadigheid te doen, maar dan als burgerplicht ten behoeve van de stad. Het was geen liefdadigheid gericht op het zielenheil. In het eerste millennium drukt armoede dus een religieuze ervaring uit. Armoede heeft een spirituele dimensie: liefdadigheid verleent

onrechtstreeks toegang tot God. Het gaat dus niet zozeer om het lenigen van economische noden. Armen verschijnen dan ook niet in de eerste plaats als een economische categorie.

Dat verandert in de premoderne tijd. De zorg voor het zielenheil van de onderdaan vanwege de soeverein ruimt met de komst van de natiestaat baan voor de zorg voor de welvaart en de gezondheid van de bevolking vanwege de staat⁴. Bio-macht gaat zich naar individuen toe specificeren in de machtstechnieken van de disciplineren, naar de bevolking toe in die van de bio-politiek: alles wat ter wille van de welvaart van de staat bijdraagt tot de maximale bestaanscondities van de bevolking. We zien in deze periode dat de *raison d'état* een rechtstreeks ingrijpen op de verschillende levensdomeinen van het individu en de bevolking wettigt. Dit alles is niet zonder gevolg voor de manier waarop men armoede in denken en doen gaat benaderen. Armen gaan m.a.w. verschijnen als een sociaaleconomische categorie, omgeven door een dubbelzinnig aura: enerzijds vormen zij een potentieel voor de welvaart van de natie, anderzijds een constante bedreiging voor de bestaande orde. Deze dualiteit uit zich bijvoorbeeld in de verdere differentiëring naar goede armen en paupers. Zo worden onnuttige armen opgesloten in werkhuizen waar heropvoeding haar disciplinerende invloed uitoefent.

De tweeslachtige maar overwegend negatieve kijk op armoede gaat zich eind 18e en doorheen de 19e eeuw doorzetten. Deze periode markeert een aantal belangrijke transformaties t.a.v. de vorige. De opkomst van het liberalisme als bestuursvorm gaat in een soort slingerbeweging een rem zetten op de rechtstreekse interventie van de staat (eerste transformatie). Aanvankelijk is armoede "natuurlijk", dat wil zeggen wezenlijk binnen

een zichzelf regulerende markt. Naarmate die markt efficiënter wordt zal ze ook verdwijnen. Dit standpunt wordt weerspiegeld in de visie op arbeid: ze kan slechts ontstaan uit armoede en ze is er tegelijk de oplossing voor. Het hand over hand toenemende pauperisme tijdens de industriële revolutie noodzaakt de liberale bestuurskunst om het probleem onder ogen te zien. De pauper markeert de grenzen van een zichzelf regulerende markt. Dit probleem te beheersen is slechts gedeeltelijk de zorg van de staat voor zover zij instaat voor de condities voor de maximale sturing van het probleem in het tussen de staat en het individu gecreëerde nieuwe domein: de samenleving. Armoede verschijnt als een moreel en sociaal probleem (2de transformatie). Een moreel probleem voor zover de pauper met zijn afwijkend gedrag de eigen vrijheid in de weg staat en een bedreiging vormt voor de samenleving. De pauper moet dus genormaliseerd worden tot de normale, nuttige arme die zijn plaats kent in de sociale orde die in wezen een morele orde is. Een sociaal probleem voor zover er omstandigheden zijn die pauperisme bevorderen. De sociale kwestie zal de negentiende-eeuwse debatten domineren. De liberale bestuurskunst geeft zijn aanvankelijke terughoudendheid tegen overheidsinterventies op en rechtvaardigt optreden in naam van het sociale. In de twintigste eeuw mondt dit uit in het door de overheid al dan niet aan het maatschappelijk middenveld uitbesteden van systemen van onderwijs, gezondheidszorg, sociale zekerheid, etc ... (3de transformatie). Specifiek voor de liberale bestuurskunst is haar voortdurend balanceren tussen zekerheid (opgevat als orde van het systeem) en vrijheid (opgevat als zonder dwang armen normaliseren voor dat systeem). Waarmee we dicht bij de a priori's van de hedendaagse historische ervaring zijn opgeschoven.

De horizon van de huidige ervaring van armoede.

Waar het hierboven zaak was de eigen ervaring op te schorten door er in een historische terugblik afstand van te nemen, dan is het nu zaak zo dicht mogelijk op de huidige ervaring van armoede te gaan zitten. Hiermee vat Suijs de exploratie aan van de "al te familiale en dus weinig gekende achtergronden van ons spreken", de evocatie van de gemeenschappelijke vanzelfsprekende achtergrond van onze hedendaagse historische ervaring van armoede(bestrijding). Evocatie wijst op een belangrijke nuance. Zoals reeds gezegd is het niet zijn bedoeling een vorm van ideologiekritiek te bedrijven. Opschorten moet hier beschouwd worden als het opschorten van het eigen oordeel door de hedendaagse waarheden over armoede en armoedebestrijding zo ernstig mogelijk te nemen. Vanuit een bepaald oordelend perspectief zou men de inzet van armoedeverenigingen in de besluitvorming als niet doorslaggevend kunnen evalueren. Daar is het Suijs nogmaals niet om te doen. Hij wil de horizon verkennen waarbinnen armoedeverenigingen überhaupt een rol in de beleidsbeïnvloeding konden krijgen. Hij probeert niet te oordelen, wel nauwgezet de verkondigde waarheden op te tekenen. Dit komt tot uiting in uitdrukkingen als "zo vinden we vandaag", "zo krijgen we te horen", "zo wordt ons verzekerd", "zo wordt ons voorgehouden", "zo wordt ons verteld", ... Wie wat vindt, van wie we wat te horen krijgen, wie ons wat verzekert of voorhoudt: het is niet één of ander mastermind of centrale macht, maar wel een veelvoud van stemmen waaruit een gemeenschappelijke taal, een eenstemmig spreken opklinkt⁵.

De evocatie van de horizon van het hedendaagse spreken over armoede(bestrijding) verloopt in 2 complementaire bewegingen. Over armoedebestrijding wordt op een bepaalde

manier gedacht, gesproken en gehandeld. Idem dito over de omgang met armen. De eerste beweging kan gekarakteriseerd worden als structurele armoedebestrijding, de tweede als empowerment van armen. De eerste kan niet zonder de tweede.

In onze hedendaagse historische ervaring staat structurele armoedebestrijding centraal. Structureel in een eerste betekenis houdt in dat armen hun plaats terug dienen in te nemen in de samenleving. Armoede is immers een veelkoppig monster. Armoede is niet alleen een gebrek aan financiële middelen maar een kwestie van meervoudige, structurele uitsluiting. Eerder dan revolutionair verwerpen van structuren of radicale inkomensherverdeling is insluiting het antwoord op uitsluiting. Structureel refereert ten tweede naar de aanhoudende pogingen om individuele armen in die integratie zelf een plaats te geven en in het creëren van voorwaarden opdat ze die zouden kunnen innemen. Structureel houdt ten slotte verband met het systematisch organiseren van overleg tussen alle betrokken actoren. Armoede is immers ook een zaak van iedereen. Niet alleen loopt iedereen ooit het risico arm te worden, armen kunnen de stap niet op eigen krachten zetten. Niet armen moeten faciliteren, moeten bondgenootschappen sluiten met armen en beiden moeten samenwerken met overheden. De overheid zet zich hierbij in de rol van regisseur die lijnen uitzet en resultaten aftoetst en kennis verzamelt om armoede in beeld te krijgen en de strijddoelen te bepalen. Armoedebestrijding is een eensgezinde strijd, met alleen armoede als tegenstander.

Armoede bestrijden zonder de armen daarin een plaats te geven is niet langer denkbaar om uiteenlopende redenen: zij alleen weten ten gronde wat het betekent arm te zijn en zonder die ervaring zijn maatregelen niet geëigend. Het uitsluitingsmodel impliceert een kloof

tussen armen en niet armen. Deze kloof is allereerst letterlijk op te vatten maar refereert ook naar een wereld van verschil op vlak van gevoelens, kennis, vaardigheden en krachten. Deze kloof wordt vergezeld van een missing link in hoofde van niet-armen. Zij kunnen er nooit alleen achter komen wat het betekent arm te zijn. Vandaar de noodzaak aan een dialoog tussen beide werelden. In deze dialoog moeten armen bereid zijn zich te integreren, niet-armen moeten zich inclusief opstellen.

Tegelijk en complementair aan het structureel luik van armoedebestrijding is de verwachting naar de arme toe om zelf zijn situatie naar een wenselijke toestand toe te regisseren. Het multidimensionaal karakter van armoede leert dat naast de economische en de sociologische ook een psychologische dimensie een belangrijke rol speelt en wel als hinderpaal om de stap naar integratie te zetten. De gekwetste binnenkant van armen zorgt voor kortsluitingen en verbroken verbindingen met zichzelf, de anderen, de samenleving en de tijd. Dit maakt ondersteuning in de vorm van het vertrekken van psychologische en structurele randvoorwaarden noodzakelijk. Empowerment voegt in deze iets wezenlijks toe aan de effectiviteit van de strijd tegen de armoede door armen te versterken (basiskennis en vaardigheden ontwikkelen), door hun eigen psychologische kapitaal en de verworven veerkracht aan te wenden (individueel empowerment), door krachtbronnen in de omgeving aan te spreken (institutioneel empowerment) en door invloed uit te oefenen op de maatschappelijke agenda (maatschappelijk empowerment).

In dit alles verschijnt de ervaring van armoede als een strategische hefboom. Ze verschaft informatie over hoe structureel armoede te bestrijden; ze speelt een rol in het sensibiliseren van niet armen en het overbruggen van de

missing link die in de kloof van de metafoor besloten ligt. Ze speelt een rol in het omgaan met de gekwetste binnenkant van de arme.

Armoede in het geavanceerde liberalisme.

Zoals elke historische ervaring drijft de hedendaagse op een reeks stellingen die werken met de kracht van a priori's of vanzelfsprekendheden. Om er een paar te noemen: armoede is een psychosociaal probleem; armen zijn geen lid van de samenleving; armen moeten sterker worden. Deze aannames vormen de onderstroom ("de vissenkomp") die ons voorhoudt hoe we de fenomenen moeten opvatten (het weten, waarheid), hoe we ze kunnen beïnvloeden (macht) en hoe de actoren zich daarin moeten opstellen (subjectivering). Toegepast op ons onderwerp: in de armoede(bestrijding) gaat het om de meest meervoudig gekwetsten (waarheid) die als volwaardige partners de strijd mee voeren (macht), behept met een sterke wil tot integratie (subjectivering).

Situeert zich de collectieve ervaring van de armoede in de negentiende en een deel van de twintigste eeuw in de ruimere horizon van de liberale bestuurskunst met de kenmerken hierboven geschetst, dan zijn er redenen om die van de decennia voor en na de millenniumwissel te situeren binnen de transformatie die de liberale bestuurskunst heeft doorgemaakt in de richting van het geavanceerde liberalisme. Besturen is hierin meer dan ooit besturen op afstand geworden. Beleid is niet langer de centrale actor die interveenieert maar een van de partners die sensibiliseert, faciliteert, stimuleert. Er wordt niet minder bestuurd (cfr. de metafoor van de terugtrekkende overheid) maar de aard en de inzet van besturen wijzigt.

Het summum van de liberale bestuurskunst op

vlak van armoedebestrijding was de uitbouw van de verzorgingsstaat. Daarmee had ze zich een sociale ruimte gecreëerd waarbinnen het individu beschermd werd tegen de negatieve aspecten van de marktwerking in de economie. De voorzieningen van de verzorgingsstaat namen daarmee als het ware de bedreigde vrijheid van het individu in bescherming. Kern van de rationaliteit van het geavanceerde liberalisme vormt negatief gezien de afwijzing van de bevoogdende, paternalistische en bureaucratische aspecten van de verzorgingsstaat. Ze maakt afhankelijk en doodt individuele verantwoordelijkheid. Deze negatieve houding is mogelijk vanuit een verschuiving terug naar het primaat van de markt en het geloof in het zelfregulerend vermogen van de markt. Van de huidige economische ordening is alle heil te verwachten, ook t.a.v. het sociaal welzijn. Het is de economie en de mate waarin men zich in die economie integreert die garant staat voor het sociale (welzijn). De figuur van de ondernemer in een concurrerende marktomgeving zal ook in de sociale sfeer meer en meer als na te streven ideaal gaan fungeren. Van hieruit valt te begrijpen hoe beleid aan de vrijheid van het individu zal appelleren om zich als verantwoordelijk burger op de markt te begeven. De overheid zal daarbij de condities scheppen opdat die vrijheid, nodig voor het aangaan van marktrelaties, tot stand zou kunnen gebracht worden. Men maakt hier een belangrijke accentverschuiving in de opvatting over vrijheid. Was deze in het tijdperk van de liberale bestuurskunst een gegeven, dan is ze nu iets dat moet geconstrueerd worden. Ondernemend burgerschap is iets waaraan dient gewerkt te worden. Vandaar het kenmerk van de bestuursstijl van het geavanceerde liberalisme: aansturen opdat men zichzelf zou kunnen aansturen. Deze bestuursstijl gaat zich voor dat doel van een aantal technologieën bedienen die enerzijds acterschap

bevorderen – beroep doen op participatie en empowerment – maar binnen de lijnen van wat als actorschap wezenlijk en wenselijk wordt geacht. Dit zijn de technologieën van performantie: audits, (zelf)observatie, zelfcontrole, evaluatie, doelbepaling, ...

Het centrale belang in de hedendaagse armoedebestrijding van participatie, empowerment, inbreng van ervaringen en de ervaringsdeskundige als de figuur van het ondernemende zelf bij uitstek laten zich makkelijk inpassen in deze ruimere horizon van het geavanceerde liberalisme.

Onbehagen.

De uiteindelijke richting die Suïjs met dit onderzoek insloeg is door hem meermaals gemotiveerd vanuit een zeker onbehagen rondom armoedebestrijding in Vlaanderen, meer specifiek rondom de inzet van ervaringsdeskundigen. Het wordt tijd een viertal uitingen van dat onbehagen, dat hij omschrijft als "schaduwzijden van een mobiliserend appel", in oogschouw te nemen.

Het onbehagen ten aanzien van de plicht tot insluiting.

Het insluitings- en uitsluitingsparadigma, de metafoor van de kloof, de missing link: dit alles activeert onweerstaanbaar het aloude dualisme tussen wij-in-de-samenleving en zij-in-maar-buiten-de-samenleving. De plicht tot integreren scheidt de armen al even onweerstaanbaar in zij die integreren en daartoe de wens uitdrukken en zij die dat niet willen doen. Paradoxaler wijze neemt het hedendaags discours afstand van de deficietbenadering terwijl armen nog steeds dermate veel competenties, nodig voor de integratie, missen zodat ze zich sterk zullen moeten inspannen om daarin überhaupt te slagen. Uiteindelijk lijken het gebrek aan competenties of het gebrek aan ingesteldheid

om zich ondernemend op te stellen veel meer dan sociale ongelijkheid aan de basis van uitsluiting te liggen. Men kan zich afvragen of in de roep naar empowerment niet de echo's van het disciplinerend regime weerklinken dat nu niet langer inwerkt op het lichaam maar eerder op de ziel.

Het onbehagen ten aanzien van de plicht tot participatie.

Armoede is zaak van iedereen. Iedereen kan er aan ten prooi vallen. Elke ondernemende burger dient ter zake aan risicomanagement te doen. Inclusie of de bereidheid van de niet-arme om dermate condities te scheppen dat de arme kan integreren en integratie of de wil tot participatie van de arme roepen mekaar op. Armen moeten leren deelnemen, moeten deel hebben. Op zich kan men niks tegen participatie hebben. In de praktijk moet participatie wel aan specifieke voorwaarden voldoen. Bijvoorbeeld moeten armen voorstellen formuleren waarmee beleid iets kan doen. Ze moeten inpasbaar zijn in a priori geponeerde oplossingskaders, bvb. in het kader van beter bestuurlijk beleid. Dat kader zelf vormt geen voorwerp van discussie.

Het onbehagen ten aanzien van het delen van ervaringen in het licht van een specifieke vorm van solidariteit.

Het geavanceerde liberalisme zorgde voor een verschuiving in het solidariteitsmechanisme. De verzorgingstaat werd binnen de grenzen van de natiestaat gedragen door solidariteit op basis van anonimiteit. Deze abstracte vorm van solidariteit nam af ten voordele van individuele vormen van verantwoordelijkheid binnen specifieke gemeenschappen en voor personen waarmee men zich kan identificeren. In dergelijke identificatie spelen ervaringen en getuigenissen een belangrijke rol... .

Het onbehagen rondom de macht van het voorbeeld.

Wanneer sociale problemen als feiten voorgesteld worden, of als gebeurtenissen waaraan niet te ontkomen valt of waarvoor geen alternatieven bestaan, dan onttrekt men hen in feite aan het politieke debat. Depolitisering zagen we reeds aan het werk rond de inzet van participatie. Het zich beroepen op ervaringen kan ook depolitiserend werken voor zover ze eerder gaan dienen als input voor planningsprocessen op het niveau van het beleid dan als voorwerp van politiek debat.

Onbehagen mag dan al datgene zijn wat Suijs' analyses van de hedendaagse armoedebestrijding in Vlaanderen aandrijft, hij laat tegelijk niet na te herhalen dat dit niet automatisch een oordeel, laat staan een veroordeling van die strijd impliceert. Hij voegt daar wel onmiddellijk sceptisch aan toe dat dit een valkuil is "waar ik onvermijdelijk in zal trappen". Dit werk onttrekt zich inderdaad niet aan een bepaald oordeel en hij heeft de effecten daarvan ervaren toen het al vrij vroeg in het onderzoek tot een breuk kwam met de initiatiefnemers van de opleiding tot ervaringsdeskundige. De vraagstelling werd als bedreigend ervaren. Het heeft er alle schijn van dat de resultaten dat ook zijn. Dit is begrijpelijk maar tegelijk jammer. Begrijpelijk omdat aan een uitgebreide groep van actoren – academici, veldwerkers (waaronder ervaringsdeskundigen) en beleidsverantwoordelijken – hier wel een erg confronterende spiegel over hun denken, doen en laten wordt voorgehouden. Jammer omdat rond dit werk een zekere stilte hangt daar waar het eigenlijk een ernstig debat verdient. Stijn Suys doctoraat is mijns inziens een scherpzinnige poging om het debat rond armoede en armoedebestrijding weg van het verpedagogiseren te herpolitiseren. Om te eindigen: de draagwijdte van het werk van Stijn Suijs kunnen we nog het best karakteriseren aan de hand van een citaat van de Franse filosoof Jacques Rancière (uit *La Méésentente*): "een politieke publieke opinie (...) is in de eerste

plaats niet dat netwerk van verlichte geesten dat discussieert over gemeenschappelijke problemen. Het is veeleer een geleerde opinie van een speciaal type: een opinie die oordeelt over de manier zelf van zich uitdrukken en over de manier waarop de sociale orde dat doet en over de interpretatie hiervan".

Stijn Suijs, (2012) "Ervaring aan de grens. Hedendaagse armoedebestrijding in Vlaanderen." Katholieke Universiteit Leuven, Laboratorium voor Educatie en Samenleving. VII+304 pp. Proefschrift aangeboden tot het verkrijgen van de graad van Doctor in de Pedagogische Wetenschappen. (In beheer van de auteur).

1 Suijs noemt het zo: in de hedendaagse historische ervaring klinken echo's door uit het verleden, oude klanken die in nieuwe configuraties nieuwe betekenissen krijgen.

2 De ganse evolutie van Foucaults denken kan in 3 periodes ingedeeld worden met telkens het accent op één van de drie ervaringen. In de jaren zestig staat het weten centraal. Het zgn. archeologisch onderzoek naar de epistémé, het a-priori dat de manier van weten voor een tijdvak schraagt. Dit eerder statisch onderzoek wordt in de jaren 70 verder gezet door het meer dynamische genealogisch onderzoek naar de microfysica van de macht. In de beginjaren 80 tot zijn dood staan meer ethische vraagstukken over subjectvorming en de sturing van de vrijheid centraal.

3 In de moderne periode, waarin de macht werkt onder de vorm van bio-politiek, zal deze controle over collectiviteiten uitgebreid worden. Bevolking verschijnt als te beïnvloeden factor m.b.t. onder andere statistiek en demografie.

4 Bij Foucault markeert dit de shift van de soevereine macht – macht over de dood – naar bio-macht – macht over het leven – waarbinnen een secularisering van de pastorale macht plaatsvindt.

5 Treffend geïllustreerd door een stroom van citaten onderaan de bladzijden van de betreffende hoofdstukken 3 en 4.